

pseudo

Az antik görög, úgynevezett *Farnese-bika* gipszmásolata
Abguss-Sammlung Antiker Plastik, Berlin

SZŐCS MIRIAM

PÉLDÁK ÉS ELLENPÉLDÁK

KÜLFÖLDI GIPSZMÁSOLAT-GYŰJTEMÉNYEK

IA Szépművészeti Múzeum Román Csarnokának felújítása ráirányította a figyelmet nemcsak az évtizedekig elhanyagolt csarnokra, de az itt raktározott, hasonló állapotban őrzött gipszmásolatokra is.¹ Az intézmény berkein belül köztudott volt az itt található, jórészt középkori és reneszánsz alkotások szobormásolatainak elkészerítő helyzete, és a 2000-es évek elejétől több tervezési folyamat is elindult a másolatok sorának rendezésére és a gyűjtemény rehabilitációjára.² A törekvésre hathatott az a nemzetközi trend is, mely az 1980-as évektől a gipszöntvényeknek újbóli megbecsültséget hozott.

IA legjelentősebb szobrászati alkotásokról készült másolatok a művészeti akadémiákon már a 18. században megjelentek, de a múzeumokban az öntvények gyűjtésének és bemutatásának fénykora a 19. század második felére esett. Nem sokkal ezután, a 20. század elején a művészettörténészek azonban megkérdőjelezték e gyűjtemények létjogosultságát, ennek következtében a szakmai érdeklődés erősen az eredeti műtárgyak megszerzése felé fordult. Az 1920-as évektől egyre értéktelezenebbnek ítélték az öntvényeket. Általánossá vált az a nézet, hogy a művészet célja az esztétikai élvezetnyújtás, nem pedig a tanulás, ami a másolatok révén valósítható meg. Ez a múzeumi koncepcióváltás vezetett számtalan másolatgyűjtemény elhanyagolásához, részbeni vagy teljes megsemmisülésükhöz.

IA Szépművészeti Múzeum gipszei sem képeztek kivételt. Elfeledve, áldatlan állapotok között várták a Román Csarnokban sorsuk jobbra fordulását. Még rosszabb helyzetben voltak a komáromi Igmándi erődben tárolt antik gipszek. Az elmúlt években pedig számtalanszor lehettem tanúja annak, hogy amikor külföldi kollégák látogatásakor szóba került a gipszmásolat-gyűjteményünk, ők sűrű bólogatás közepette erősítették meg, hogy náluk hasonló a helyzet, elhanyagolt

[1] A Román Csarnok történetét lásd Újranyitás hetven év után. A Szépművészeti Múzeum Román Csarnokának története. Szerk.: Szőcs Miriam, Budapest 2018.

[2] Szőcs Miriam és Vasáros Zsolt: A Szépművészeti Múzeum egykori szobrászattörténeti gipszmásolat-gyűjteménye ma, holnap. *Ars Hungarica*, 2016, 42. évf. 2. sz. 148–155.

az 1920-as évektől egyre értéktelezenebbnek ítélték az öntvényeket. Általánossá vált az a nézet, hogy a művészet célja az esztétikai élvezetnyújtás, nem pedig a tanulás, ami a másolatok révén valósítható meg

Néhány darab a Szépművészeti Múzeum gipszgyűjteményéből, még a felújítás előtt a Román Csarnokban
Szesztay Csanád felvétele

Itáliai szobormások kiállítása
Weston Cast Court, Victoria & Albert Museum, London

gyűjteményekkel küszködtek vagy küszködnek, melyeknek helyreállítása különleges kihívás elé állítja a szakembereket, és – nem utolsósorban – a restaurálások költségei sem teremthetők elő egykönnyen. De milyenek is ezek a hasonló külföldi helyzetek? Bár sok probléma azonos, mégsem teljesen egyeznek, a különbségek miatt pedig sok esetben eltérő megoldások születtek.

az amerikai egyetemek jelentős része hozott létre a 19. század végén és a 20. század elején másolatgyűjteményeket, ezeknek azonban csak egy kis töredéke maradt fenn

¶ Sajátosabb helyzetben vannak az amerikai másolatgyűjtemények. Talán ezeket érintette leginkább a másolatok megváltozott értékítélete az 1920-as és 1930-as években; számos intézmény szabadulni próbált a haszontalannak ítélt öntvényeitől. Az amerikai egyetemek jelentős része hozott létre a 19. század végén és a 20. század elején másolatgyűjteményeket, ezeknek azonban csak egy kis töredéke maradt fenn. Az 1960-as, 1970-es évektől restaurálták, intézményen belül állították ki Berkeley-ben, az University of California, valamint Columbiában az University of Missouri intézményében a másolatokat. Az amerikai múzeumi gyűjtemények esetében még rosszabbul alakult a gipszek sorsa. A három legnevesebb múzeum, a New York-i Metropolitan Museum of Art, a bostoni Museum of Fine Arts és a chicagói Art Institute nemcsak hogy gipszgyűjteménnyel rendelkeztek egykor, de arra épült az egész gyűjteményük. Mára egyiküknek sincs ilyen.

¶ A Metropolitan Museum of Art gazdag másolatgyűjteménye – az egyiptomi időszaktól a reneszánszig terjedő öntvényekig – az épület földszintjének teljes C szárnyát elfoglalta, és az 1890-es években a múzeum fő attrakciójának számított. Ez a következő évtizedekben jelentősen változott, egyre inkább az eredeti művek kerültek előtérbe, mígnem 1938-ban a teljes gipszmásolat-gyűjtemény raktárba került. 1958-ban történt egy próbálkozás, hogy kifejezetten oktatási céllal újra kiállítsák a másolatokat: ezt a Junior Museum elnevezésű, néhány

1927-re pedig a gyűjtemény teljesen felszámolódott: azokat az öntvényeket, amelyeket nem sikerült iskoláknak, egyetemeknek elajándékozni, gyakorlatilag összezárták, és mint törmeléket elszállították.

teremből álló részen megvalósították. A kiállításrész kifejezetten múzeumpedagógiai jellegű volt, és iskolai foglalkozások szervezésére koncentrált. A raktárban maradó, majd a Junior Museumból is újfent visszakerülő gipszeket az 1960-as, 1970-es évektől fokozatosan kezdték kölcsönbe adni egyéb intézmények és egyetemek részére. A megmaradt gipszektől végül 2006-ban szabadult meg véglegesen a múzeum, Sotheby's-árverésen értékesítve azokat.³

¶ A Bostoni Museum of Fine Arts másolatgyűjteménye méretével egykor a világ harmadik legjelentősebb gyűjteménye volt; a régi bostoni Copley Square-en található múzeumépület teljes földszintjét ez töltötte ki. Az 1900-as évek elején a bostoni múzeum szakemberei között élénk vita alakult ki annak kapcsán, hogy a másolatokra egyáltalán szüksége van-e az intézménynek. Ennek következtében 1909-ben, amikor az új múzeumi épület megnyitott, már csak két kisebb rész mutatott be antik és reneszánsz gipszeket. 1927-re pedig a gyűjtemény teljesen felszámolódott: azokat az öntvényeket, amelyeket nem sikerült iskoláknak, egyetemeknek elajándékozni, gyakorlatilag összezúzták, és mint törmelékelt elszállították.⁴

¶ Az amerikai gipszgyűjtemények ilyen jelentős mértékű felszámolása egyrészt azzal függött össze, hogy itt már az 1910-es évektől változott a másolatok múzeumi megítélése. Egyre fölöslegesebb, nem múzeumba való tárgyaknak kezdték tekinteni őket, amelyek az eredeti szobrok márvány vagy bronz anyagának textúráját sem képesek visszaadni. Emellett azonban itt egy másik, talán még fontosabb tényező is szerepet játszott. Olyan gazdag patrónusréteg jelent meg, amelynek érdeklődése a művészetek felé irányult, és tagjai rendelkeztek is a műtárgyak megszerzéséhez szükséges anyagiakkal. Európai műkereskedők, műértők ugyancsak szívesen fordultak a kialakuló új piac felé, és aktívan közvetítettek műtárgyakat az amerikai műgyűjtőknek, múzeumoknak. Így lehetővé vált, hogy – az európai nagy múzeumokhoz képest – számottevő eredeti alkotásokkal nem rendelkező amerikai intézmények is valódi kollektciókat hozzanak létre. Ez a folyamat még inkább a gipszek kiszorulását eredményezte.⁵ És éppen ugyanezen okból válhatott ellenpéldává a Slater Museum

[3] *Historic Plaster Casts from The Metropolitan Museum of Art*, Sotheby's, New York, 28 February 2006.

[4] Pamela Born: *The Canon is Cast: Plaster Casts in American Museum and University Collections*. In: *Bulletin of the Art Libraries Society of North*, 2002, Vol. 21, 8–13.; Stephen L. Dyson: *Cast Collecting in the United States*. In: *Plaster casts. Making, collecting and displaying from classical antiquity to the present*. Szerk.: Rune Frederiksen és Eckart Marchand, Berlin 2010, 557–575.

[5] Alan Wallach: *Exhibiting Contradiction. Essays on the Art Museum in the United States*. University of Massachusetts, Boston 1998, 50–51.

Az itáliai gipszgyűjtemény állandó kiállítása
Puskin Múzeum, Moszkva

A londoni Victoria & Albert Museum ma muzeológusok számára mintaeértékű intézmény, az elmúlt egy-két évtizedben újrendezett kiállításai példaként szolgálnak minden múzeumi szakembernek.

Norwich-ban: a kis múzeumban nem található értékelhető számú eredeti mű, ezért gipszmásolat-gyűjteménye kiváló állapotban és példás kiállítási környezetben maradhatott meg.

¶ Az európai gyűjteményeknél kissé másként alakult a helyzet.

A londoni Victoria & Albert Museum ma muzeológusok számára mintaeértékű intézmény, az elmúlt egy-két évtizedben újrendezett kiállításai példaként szolgálnak minden múzeumi szakembernek. A gipszmásolat-gyűjteménye pedig nemcsak méretében fontos, hanem azért is, mert létrejött annak a Henry Cole-nak a nevéhez fűződik, aki a legtöbbet tett a szobormásolatok európai elterjedéséért. Az ő kezdeményezésére jött létre az a megállapodás 1867-ben, mely segítette és egyben elérhetővé tette a másolatok elterjedését Európa-szerte. Az öntvényeknek helyet adó két nagy csarnok a Victoria & Albert Museumban (akkor még South Kensington Museum), a Cast Courts 1873-ban nyílt meg. A múzeum antik öntvényekkel is rendelkezett, ezek azonban nagyon korán, 1908-tól kiszorultak az épületből, egy részüket a British Museumnak, más részüket a Royal Scottish Museumnak (Edinburgh) adták.⁶ A második világháború számos európai gipszgyűjtemény sorsát megpecsételte, mivel akkor már értéktelenségnek tartották ezeket, így nem óvták, a restaurálásukra meg a háború utáni időkben nem gondoltak. Bár a Victoria & Albert Museum abban a szerencsés helyzetben volt, hogy háborús sérülések nem érték, ugyanakkor az 1920-as évektől több terv is született az itteni gipszek elszállítására, átcsoportosítására és a másolatok tereinek újrahasznoítására.

¶ Ebben az időszakban többen felvetették, lehetne egy különálló gipszmúzeum is, ahol egy helyre kerülhetett volna a három nagy londoni gipszmásolat-gyűjtemény, a Victoria & Albert Museumé mellett a British Museum és a Crystal Palace öntvényei is. Ez utóbbi magánberuházásként az 1851-es

a gipszmásolat-gyűjteménye pedig nemcsak méretében fontos, hanem azért is, mert létrejött annak a Henry Cole-nak a nevéhez fűződik, aki a legtöbbet tett a szobormásolatok európai elterjedéséért

[6] A British Museum gipszgyűjteményét a Victoria & Albert Museumból származó részszel 1928-ban továbbadták a University College Londonnak, ahonnan az 1990-es években került vissza a British Museumba, itt azóta is raktárban őrzik. Lásd Diane Bilbey és Marjorie Trusled: „The question of casts”. Collecting and Later Reassessment of the Cast Collections at South Kensington. In: *Plaster casts...* 473.

A Puskin Múzeumban maradt gipszkiállítás őrzi leginkább azt, amit a múzeumi másolatgyűjtemények a 19. század végén eredetileg bemutatni igyekeztek.

világkiállításra létrehozott szobormásolat-kiállítás volt. A Crystal Palace 1936-os leégése során a másolatainak nagy része elpusztult, a néhány megmaradt mű a Victoria & Albert Múzeumba került. Így végül a két világháború közötti kezdeményezések ellenére a múzeum gipszmásolatoknak szánt kiállítótereiben maradhettek az öntvények. Az első újrarendezésre, felújításra 1959-ben került sor, 1982-ben ezt újabb átrendezés követte. 2014-ben – egy hároméves restaurálási folyamatot lezárva – újranyitották a terek közül a keleti termet (ma Weston Cast Court) mintegy hatvan itáliai reneszánsz másollal. Az épület felújításakor erősen törekedtek arra, hogy az épületrész a lehető leghűbb műemléki helyreállítást kapja. A nagy gipszeknek helyet adó másik terem – Traianus oszlopának egyetlen gipszmásolatával – jelenleg is átalakítás alatt áll, megnyitását ez évre tervezik. Ezeket a felújításokat az is indokolta, hogy a múzeum megítélése szerint a látogatók egyre inkább érdeklődtek a másolatgyűjtemény iránt.

a múzeum megítélése szerint a látogatók egyre inkább érdeklődtek a másolatgyűjtemény iránt

¶ A moszkvai Puskin Múzeum a Victoria & Albert Múzeumhoz hasonlóan szintén olyan gyűjtemény, amelyet nem sújtott háborús veszteség. Ma már kevésbé közismert tény, de a múzeumot csakis gipszmásolatok befogadására hozták létre 1893-ban, Ivan Cvetajev kezdeményezésére: az ő koncepcióját követve épült fel a múzeum, és 1912-ben itt nyílt meg az egyik legnagyobb méretű európai gipszmásolat-gyűjtemény. Ebben az időben már a másolatoknak egy olyan általánosan elfogadott (szinte) kánonja alakult ki, melynek eredményeként a század végén létrejövő kollekciók nagyban hasonlítottak egymáshoz. Így a Puskin Múzeum másolatgyűjteménye is sok párhuzamot mutat a budapesti Szépművészeti Múzeuméval. A Puskin Múzeumból a másolatok azonban a létrejövő eredeti műtárgyakból álló gyűjtemény miatt részben kiszorultak; ennek ellenére a földszinti terekben és néhány emeleti teremben még most is gipszöntvények állnak, követve

a múzeumot csakis gipszmásolatok befogadására hozták létre 1893-ban, Ivan Cvetajev kezdeményezésére: az ő koncepcióját követve épült fel a múzeum, és 1912-ben itt nyílt meg az egyik legnagyobb méretű európai gipszmásolat-gyűjtemény

a száz évvel ezelőtti elrendezést.⁷ A másolatok nagyobbik részét az Orosz Állami Egyetem egyik épületében helyezték el. A Puskin Múzeumban maradt gipszkiállítás őrzi leginkább azt, amit a múzeumi másolatgyűjtemények a 19. század végén eredetileg bemutatni igyekeztek.

[7] Tobias Burg: Building a Small Albertinum in Moscow: the Correspondence between Georg Treu and Ivan Tsvetaev. In: *Uo.*, 539–555.

¶ Ezzel szemben egész más kiállítás képét mutatja a párizsi Cité de l'architecture. Itt a másolatgyűjtemény teljesen eltérő jellegű. Már a 19. század közepén a műemléki helyreállításokról ismert híres francia építész, Eugène Viollet-le-Duc azt szorgalmazta, hogy a francia szobrászat emlékeiről készüljenek másolatok. Ennek nyomán erősen a francia nemzeti emlékeken alapuló öntvénygyűjtemény jött létre, és ez az 1878-as párizsi viláikiállítás épületében, a Palais du Trocadéro nyugati szárnyában, 1882-ben vált látogathatóvá Musée de sculpture comparée néven. 1937-ben az újabb viláikiállítás alkalmával a Palais du Trocadérót lebontották, helyére épült a Palais de Chaillot, melyben a másolatmúzeum, nevében is hangsúlyozva nemzeti jellegét, Musée des monuments français néven kapott helyett. A gyűjtemény ma is a Palais de Chaillotban található, ám 2007-ben – mintegy évtizednyi előkészítő munka folyamán újragondolva – felújított formában nyitott meg a kiállítás. A francia középkori és reneszánsz monumentális kapuzatokat bemutató terek önmagukban lenyűgöző látványt nyújtanak, ugyanakkor a tárlat rendezői nem elégedtek meg egy konvencionális bemutatással, hanem interaktív tartalmakkal is megtöltötték a tárlatot. Egyrészt lehetőséget teremtettek arra, hogy közelről tanulmányozhatók legyenek olyan műemlékek, melyek az eredeti helyükön nem annyira hozzáférhetők, másrészt az alkotásokra vagy éppen a gipszmásolatok készítésére vonatkozó számtalan érdekes információ is a tárlat részévé vált. Mind itthon, mind nemzetközi szinten rendszeresen megfogalmazódott és megfogalmazódik

a tárlat rendezői nem elégedtek meg egy konvencionális bemutatással, hanem interaktív tartalmakkal is megtöltötték a tárlatot

A német másolatgyűjteményeknek némiképp hasonló a történetük, mint a Szépművészeti Múzeum gipszeinek. A második világháború alatt már nem mentették ezeket, így részben megsemmisültek.

Részlet a francia másolatgyűjtemény állandó kiállításából
Cité de l'architecture, Párizs, a szerző felvétele

ma is az az elgondolás, hogy a több mint százéves másolatoknak külön múzeumban lenne a helyük. A párizsi példa az elképzelésnek egy nagyon látogatóbarát megvalósítása, mely akár követendő is lehet.⁸

¶ A német másolatgyűjteményeknek némiképp hasonló a történetük, mint a Szépművészeti Múzeum gipszeinek. A második világháború alatt már nem mentették ezeket, így részben megsemmisültek.

¶ A nürnbergi Germanisches Nationalmuseum a párizsiéhoz hasonló elveken létrehozott másolatgyűjteménnyel rendelkezik, csak itt éppen a német szobrászat, ötvösség emlékeiből hoztak létre egy több mint háromezer darabból álló gyűjteményt. Az egykori karthauzi kolostorban kiállított öntvények jelentős része azonban a második világháború alatti bombázások során elpusztult; ma már csak mintegy háromszáz darab létezik, melyeket a múzeum időszaki tárlaton mutatott be 2002–2003-ban.⁹

¶ A nagy múltú és hagyományú drezdai múzeum gipszmásolatgyűjteményének alapja a híres festő és teoretikus, Anton Raphael Mengs 18. századi gipszöntvény-kollekciója. A gyűjtemény Albertinum néven, kiegészülve további öntvényekkel, 1888-ban nyitotta meg kapuit a drezdai egykori Arzenál épületében, ahol az eredeti műtárgyakat is bemutatták. A második világháború alatt főként a nagy méretű gipszek sérültek meg, az eredeti és másolatgyűjtemény itt jórészt szerencsésen átvészelte a bombázásokat. Mivel itt olyan öntvények is vannak, melyek egészen régiek, 18. századiak, ezek kis számban most is állandó kiállításon szerepelnek, míg mintegy ötezer későbbi gipszmásolatot raktárban őriznek.

¶ Berlin ma is működő gipszöntőműhellyel rendelkezik, melyet 1819-ben alapítottak. Berlin jelentős központ volt a másolatok terjesztésében, hisz jó minőségű öntvényeket készítettek, és többnyire jobb áron, mint Itáliában. A berlini múzeum nagy tekintélyű művészettörténésze, Wilhelm von Bode – aki az Európa-szerte elterjedő másolatgyűjtemények egyik fő szorgalmazója volt a 19. század második felében – sikeres erőfeszítéseket tett azért, hogy az olasz kormány feloldja a műemlékek másolási tilalmát. Ugyancsak Bode volt az, aki nagyon

Berlin jelentős központ volt a másolatok terjesztésében, hisz jó minőségű öntvényeket készítettek, és többnyire jobb áron, mint Itáliában

[8] Axel Gamp: *Plaster Casts and Postcards: the Postcard Edition of the Musée de Sculpture Comparée at Paris*. In: *Uo.*, 501–517.

[9] *Ungeliebtes Inventar. Die Abgussammlung des Germanisches Nationalmuseum* című kiállítás, 2002. december 25. és 2003. március 30. között, kurátor Frank Matthias Kammel.

Kiállítás Anton Raphael Mengs egykori gipszgyűjteményéből
Mengschen Abgussammlung, Drezda

Látványterv a komáromi Csillagerődbe tervezett kiállításhoz
Narmer Építészeti Stúdió

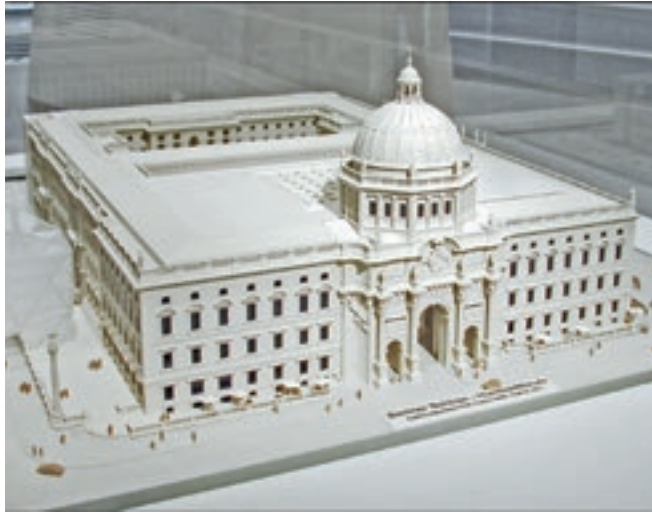
korán felismerte az eredeti műtárgyak gyűjtésének fontosságát. A gipszöntvények Berlinben a múzeum különböző épületeiben kaptak helyet (a mai Pergamonmuseumban, valamint a Neues Museumban), de már nagyon korán kezdtek kiszorulni, és 1930 után jelentős részüket kiadták különböző oktatási intézményeknek. A második világháború alatt az öntvények számottevő sérüléseket szenvedtek el. A gyűjtemény antik gipszeinek helyreállítására csak az 1980-as években került sor, és 1988-tól látogatható a több intézmény – Institut für Klassische Archäologie, Freien Universität Berlin és Staatliche Museen Preußischer Kulturbesitz – együttműködéséből létrejött Abguss-Sammlung Antiker Plastik Berlin. A kiállítás klasszikus tárlathoz képest zsúfoltabb, látványraktárszerű berendezést kapott. A nagyszámú, mintegy kétezer öntvény gazdag, átfogó képet ad az antik, görög és római szobrászatról.

¶ A kelet-közép-európai múzeumok is rendelkeztek másolatgyűjteményekkel, melyek jelenleg többnyire nem hozzáférhetők. A prágai Národní muzeum mintegy 1300 öntvénye három különböző intézményben kapott helyet, ahol néhány darab kivételével raktárban őrzik azokat.¹⁰ A Krakkói Nemzeti Múzeum elsősorban a lengyel műemlékek szobrászati dekorációiról készült másolatokat őriz. Ez a gyűjtemény jelenleg szintén raktárban áll; egy időszaki kiállítás erejéig mutatták be a közelmúltban, az öntvények újabb, már állandó tárlatát most tervezik.¹¹

¶ 2019-ben a Szépművészeti Múzeum antik, középkori és reneszánsz gipszmásolataiból kiállítás nyílik a komáromi Csillagerődben. Ennek megnyitása, mint a fenti példából láthatjuk, egyben azt is jelenti, hogy egy lesz azon kevés, kizárólag gipszeknek szentelt intézmények közül, amelyek létrejöttének gondolata végigkíséri a másolatgyűjtemények történetét. A most már több mint százéves gipszöntvények nemcsak egy-egy ismert szobor formáját adják vissza hűen, de sokszor önmagukban, művességük okán is gyönyörködtetnek, így nem kizárt, hogy végül mindkét kritériumnak megfelelő példák lesznek feloldani az esztétikai művészetélvezet és a tanítás közötti ellentmondást.

[10] Dana Stehliková: More Valuable than Originals? The Plaster Cast Collection in the National Museum of Prague (1818–2008). In: *Plaster casts...* 519–537.

[11] Wojciech Marcinkowski és Tomasz Zaucha: An Outline of the History of the Collection of Plaster Casts at the National Museum in Krakow. In: *Plaster Casts of the Works of Art History of Collection Conservation Exhibition Practice. Materials from the Conference in the National Museum in Krakow*. Szerk.: Wojciech Marcinkowski és Tomasz Zaucha, Krakó 2010, 95–101.

A Humboldt Forum makettje